

Nik Christensen, 'Sleep Patterns', 2011. Sumi-inkt op papier

Onpeilbare dieptes

Nik Christensen *The Lower Depths* T/m 19 nov in Galerie Gabriel Rolt, Elandsgracht 34, Amsterdam. Inl: www.gabrielroft.com

●●●●○

Het is een truc waar schilders zich al eeuwen mee bezighouden: met verf een illusie van diepte scheppen op een plat vlak. Een klein wonder is het, dat nooit vervelt. Zeker niet als het zo goed wordt uitgevoerd als door Nik Christensen, de kunstenaar die met *The Lower Depths* zijn derde solo heeft in Galerie Gabriel Rolt. Een tiental tekeningen toont hij daar, stuk voor stuk gigantisch van formaat. Sta je er met je neus bovenop, dan zie je een paar passen terug, dan openbaart het wonder zich. De losse kwaststreken vormen dan samen een glimmende vloer of een reflecterend wateroppervlak. Het tekenvel wordt een spiegel, die de kijker toegang biedt tot nieuwe werelden – de onpeilbare dieptes uit de titel. Op eerdere tentoonstellingen viel Christensen op door zijn unieke fantasievoorstellingen. Apocalyptische werelden waren dat, waar de lucht dreigend zwart kleurde van de vleermuizen, en mensen zich met para-

plu's moesten beschermen tegen as-regens. Nu lijkt er meer licht door zijn tekeningen te schijnen. Op *Sleep Patterns* wordt een boom op spectaculaire wijze van achter belicht door de zon – of is het toch een kernexplosie? En op *Maybe you heard of us* oogt het zelfs paradijselijk, met een soort aapjes die rondom een waterval zitten. Technisch is Christensen zeer be-gaafd. De manier waarop hij rimpeligen in een rivier op papier weet te zetten is duizelingwekkend. Daarbij hanteert hij de aloude methode van gewassen sumi-inkt op papier, maar maakt hij ook gebruik van airbrush-technieken, die de werken een hendaags, graffiti-achtig karakter geven. Nieuw zijn de vierkante vlakken die in sommige van de composities oplichten. Ze herinneren aan kubistische schilderijen van een eeuw geleden, maar ook aan de pixels van recente digitale foto's. Het is vreemd dat Christensen, die al in 2000 afstudeerde aan de Rietveld Academie, tot nu toe nog zo weinig bekendheid heeft gekregen. Voor de derde maal overtuigt hij nu in Galerie Gabriel Rolt met een solotentoonstelling die op geheel eigen wijze traditie koppelt aan actualiteit. Een expositie waarop hij de kijker met groot gemak zijn illusies binnentrekt. **Sandra Smalenburg**

Gerrit Benner, 'Voorjaarslandschap', circa 1970. Gouache op karton

Vrolijke laatbloei

Gerrit Benner 1897-1981 T/m 21 jan in Galerie de Vis, Noordhaven 40-40A, Harlingen. Inl: www.galerievis.nl

●●●●●

Natuurlijk hangen er zijn abstracte, kleurige landschappen. De Friese neo-expressionist en autodidact Gerrit Benner (1897-1981) werd er internationaal beroemd mee. Hij verbeeldde het Friese land, lucht en water met heldere, frisse kleurencombinaties. Maar Galerie de Vis in Harlingen brengt ook vroeger, haast dromerig werk, zoals tekeningen en gouaches van een bloemenvaas, een bos rozen of twee mensen die in het Terschellinger duinlandschap wandelen. De galerie bestaat dit jaar dertig jaar en de galeriehouster Geke Westenberg is een groot fan van Benners werk. De afgelopen jaren wijdde ze diverse tentoonstellingen aan zijn kunst. Ze wordt nog steeds geraakt door de eigenheid van het werk, de intensiteit van de kleuren en de spontaniteit. Van de 39 werken die nu in de galerie hangen is een aantal nooit eerder geëxposeerd. Westenberg scharrelde ze bijeen onder verzamelaars en particulieren. Zoals bijvoorbeeld het olieverfdoek *Aan de bosrand*, dat voor het

eerst voor een groot publiek te zien is en waarop donker- en lichtgroene en geeltinten elkaar afwisselen. Aan een van de wanden hangen de bekendere schilderijen. Die waarop bijvoorbeeld een rood en blauw paardje om elkaar heen draaien, tegen een achtergrond van fris groen en geel. De vrijheid en vrolijkheid spatten ervan af. Of het Friese landschap met het 'klaarder licht' zoals Benner het noemde en wat hem zo aansprak. Benner was een laatbloei. Pas op zijn 49ste had hij zijn eerste expositie. De colorist, die talloze kleurstudies deed, was een voorloper van CoBrA. Karel Appel, wiens atelier hij in Amsterdam gebruikte, noemde hem 'mijn schildersvader'. De Leeuwarder schilder ontving diverse internationale prijzen, zoals op de Biënnale van Sao Paulo in Brazilië en de Guggenheim Prijs in 1958. Op de expositie liggen ook foto's waarop we Benner in zijn atelier aan het werk zien, of hem zien praten met directeur Willem Sandberg van het Stedelijk Museum, die zijn talent onderkende. Sandberg schreef een gedicht over wat Benner werd bij hem opriep. De laatste regels luiden: „Elk bezoek aan zijn werk-plaats verrast, verblijdt.“ Dat zal de bezoeker ongetwijfeld ook bij deze tentoonstelling ervaren. **Karin de Mik**

g
galeries

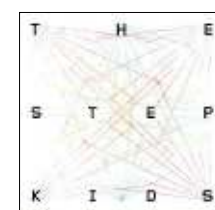
Internationale allure

pop
Di-Rect: Time Will Heal Our Senses

●●●●○

De nieuwe koers die de Haagse rock-groep op de vorige cd, *This Is Who We Are* (2010) inzette, is op volger *Time Will Heal Our Senses* verder uitgewerkt. Zo heeft de komst van zanger Marcel Veenendaal, die twee jaar geleden de plaats van Tim Akkerman innam, verregaande gevolgen voor de oorspronkelijk nogal rudimentaire rockstijl van Di-Rect gehad. Di-Rect heeft krassende gitaren en ruige zang nu ingeruild voor een geluid dat neigt naar de Britse 'soft-rock' van Cold-play of Snow Patrol. Nummers als *Ships & Shivers*, *Shadows Of The Night* en uitschieter *Holiday* willen niet prikken maar aaien: uitwaaiende gitaren versmelten met koerende orgels en jubelende koorzang, zodat de hoge, zachtmoedige stem van Veenendaal rust op een bed van klank. De soms langzame, soms opwindende nummers hebben verrassend uitwendende melodieën. Prachtig zijn accenten zoals een eenzaam galmende trompetsolo en atmosferische synthesizers. Geluid, compositie, uitvoering – *Time Will Heal Our Senses* heeft internationale allure. **Hester Carvalho**

Di-Rect treedt op: 18/11 Merthal, Horst; 1/12 De Naald, Naaldwijk; 2/12 Meervaart, Amsterdam. Voor meer data: di-rect.com

Frisse retrosound

pop
The Stepkids: The Stepkids

●●●●○

'Psychodelica voor de 21ste eeuw' noemt het Californische trio The Stepkids hun frisse retrosound. Als blanke jazz- en soulieffebbers verdienden ze hun sporen in de begeleidingsbands van Lauryn Hill, 50 Cent en Alicia Keys. Ze voelen zich stiefkinderen van de soulgeneratie van begin jaren zeventig, toen bands als The Undisputed Truth het experiment zochten in hun melodische funknummers. Gitarist Jeff Gitelman, bassist/toetsenman Dan Edinberg en drummer Tim Walsh gebruiken analoge apparatuur om dicht bij die authentieke sound te komen. Dat is het meest succesvol in *Legend in my own mind* en de ballade *Wonderfox*: nummers die klinken alsof The Temptations na de opname van *Papa was a rolling stone* nog even in de studio zijn blijven hangen. De veelzijdige sound van The Stepkids houdt niet op bij de inspiratie van oude Motownplaatjes, maar omarmt ook de warmbloedige 'sunshine pop' uit Californië. In de lieve liedjes *La la* en *Cup half full* laten ze hun falssetstemmen jubelen en verspreiden ze een aanstekelijk optimisme. **Jan Vollaard**

Helder en smaakvol

klassiek
Hannes Minnaar: Rachmaninov en Ravel

●●●●○

Hannes Minnaar is een concourspaard met een blinkende prijzenkast. Zijn belangrijkste trofee is de derde plaats van het Koningin Elisabeth Concours 2010, maar ook de groeiende successen van het Van Baerle Trio mogen voor een groot deel op het conto van de Zeeuwse pianist worden geschreven. Inmiddels is Minnaar al 27 – hoogste tijd dus voor een debuut-cd. Zijn keuze om de weinig gehoorde *Eerste pianosonate* van Rachmaninov vast te leggen is origineel en goed verklaarbaar. Het stuk is hem dierbaar, hij speelde het tijdens zijn examen van het Conservatorium van Amsterdam dat met een tien en onderscheiding werd gewaardeerd. De opname bewijst zijn technische brilte en muzikale integriteit. Rachmaninov wordt nergens vromend zwaar, het *Largo* krijgt helder vorm. Maar Minnaar gaat daarmee soms ook voorbij aan Rachmaninovs *dark side*: het getroebleerde openingsdeel klinkt iets te buigzaam. Een goed smaakvol hij de *Miroirs* van Ravel ook in de verf zet, in een grillig deel als *Alborada del gracioso* mogen de dynamische contrasten nog uitbundiger worden nageleefd. Geen nood, de veelbelovend carrière van Minnaar is pas net begonnen. **Floris Don**

Stoer glanzende jazz

jazz
Trombone Shorty: For True

●●●●○

Strijdvlug trek de 25-jarige Amerikaanse trombonist Troy 'Trombone Shorty' Andrews bij zijn concerten strakke lijnen in de lucht. Met repertoire van Louis Armstrong, met lief naar deze tijd gebracht, dook hij vorig jaar op als een van de ontdekkingen in de lichting musici van na orkaan Katrina. Op zijn tweede album voor Verve, *For True*, blijft New Orleans terugkomen in zijn muziek, van een klassiek straatmorgeluid tot een broeierig bluesy samenspel. Maar Shorty's hang naar pop, funk, hiphop en soul – lees: meer commerciële muziek – is groter geworden. „Het is er breder door omarmd, een publieksleving op festivals, z'n brede armen in een stoer hemd. Muzikaal resultaat dat echter in meer poppy liedjes met meezingrefreintjes en samples – jazz in glanzend cadeaupapier. Shorty toont zich op dit album wel een ware multi-instrumentalist, met naast blaasinstrumenten ook partijen op diverse toetsen en drums. Lenny Kravitz, met wie hij een tijd op tournee was, draagt bij op bas. Gitarist Jeff Beck geeft een solo weg in de hit *Do To Me*; brassblazers uithalen aangevoerd door rauwe machogitaar. En *Mrs. Orleans* heeft ook vuur met Kid Rock; een aantrekkelijk gestileerde combi van rap, brass en zang. **Amanda Kuypers**

Het ambacht is terug. Ook in De Keyzer, Tom Frantzen's woningblok in Amsterdam, dat is genomineerd voor de Zuiderkerkprijs.

Bernard Hulsmans

Op zoek naar oude ritmes

De geest van het ambacht waart door de Nederlandse architectuur. Zeker na het verschijnen van *De Ambachtsman*, het traktaat van de Amerikaanse socioloog Richard Sennett uit 2008 over nut, noodzaak en genoeg van vakmanschap, duikt het begrip steeds vaker op. Onlangs nog zei de Zwitserse architect Peter Zumthor in een interview met deze krant dat mensen weer naar dingen verlangen waar liefde en aandacht aan is besteed, of dat nu auto's of meubels of gebouwen zijn. Twee jaar geleden al organiseerde Michiel Riedijk, van Neutelings Riedijk Architecten, bekend van onder meer het Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum, een reeks lezingen van architecten over het ambacht. Ze zijn gepubliceerd onder de titel *Architecture as a craft*. Bij Riedijk, architect van zorgvuldig gemaakte gebouwen, ligt de belangstelling voor ambachtelijkheid voor de hand. Maar tegenwoordig is zelfs een computerarchitect als Lars Spuybroek, die met zijn avant-gardistische blobs het verleden ver achter zich leek te laten, in de ban van het oude ambacht. Hij is gefascineerd door John Ruskin, de negentiende-eeuwse Britse pleitbezorger van het middeleeuwse handwerk. Onlangs publiceerde Spuybroek *The Sympathy of Things*, waarin hij uitlegt dat Ruskins opvattingen over ambachtelijkheid juist in het digitale tijdperk weer relevant zijn.

Boven: het oude woningblok in de Czaar Peterstraat in Amsterdam. Onder: De Keyzer, het nieuwe blok waarbij Tom Frantzen gebruik heeft gemaakt van de stijlmiddelen van het oude blok. Links: binnenhof van De Keyzer met gecapitoniseerd isolatiemateriaal. Foto's Roos Aldershoff

Ook Tom Frantzen (1971) is de laatste jaren in aanraking gekomen met de nieuwe ambachtelijkheid. Het door hem ontworpen en onlangs opgeleverde woningblok De Keyzer in Amsterdam verraaft een grote aandacht voor het maken van mooie details. „Ik heb me nooit gerealiseerd dat ik bezig was met het ambacht“, zegt hij. „Maar nu je het zegt: vlak voor ik aan het ontwerp van De Keyzer begon, werd ik getroffen door een column van een architectuurcriticus die klaagde over het gebrek aan mooie details in Nederlandse nieuwbouwwoningen. In het historiserende vormgegeven nieuwbouwhuis waar hij woonde zat niet één detail waar hij van kon houden, schreef hij. Alles bestond uit armoedige onderdelen.“

Nachten wakker

De Keyzer is een woningblok dat ondanks zijn nieuwigheid er al lang lijkt te staan. Anders dan de gevels van vergelijkbare bakstenen blokken in de Amsterdamse vinexwijk IJburg, ogen die van De Keyzer niet massief en monotoon, maar tintelen ze zoals blokken van voor 1900 vaak doen. Toch is De Keyzer geen kopie van een woningblok van een eeuw geleden. „Het is beslist geen historiserende architectuur“, zegt Frantzen. „Maar ik heb wel methodes van 19de-eeuwse architectuur gebruikt. Het resultaat is terughoudend, niet opzichtig en passend in de omgeving.“

De ontwerpgeschiedenis van De Keyzer is lang en begon in 2004, vertelt Frantzen. De opdrachtgever, woningbouwvereniging De Principaal, wilde een groot nieuw woningblok dat in de plaats kwam van een oud, lager blok. Belangrijkste eis was dat het in de straat met zijn laat 19de-eeuwse woningen paste, waar eerder laat 20ste-eeuwse nieuwbouw het straatbeeld had aangetast.

„Eerst maakte ik een kunstzinnig ontwerp – ik was tenslotte een conceptueel architect“, zegt Frantzen lachend. „Ik vergrootte de gevel van het te slopen gebouw en doorbrak het gevelpatroon ervan met nieuwe ramen en deuren. Zo ontstond een gelagde collage van

nieuw en oud.“ Maar het was niet het soort versmelting van oud en nieuw dat in de smaak viel: het ontwerp bleek kansloos bij de welstandscommissie. De nieuwe Keyzer moest een 'klassieker' gebouw worden. „Ik heb daar nachten van wakker gelegen“, zegt Frantzen. „Ik voelde me bezwaard, ik wil geen retroarchitect zijn. Uiteindelijk besloot ik om een traditioneel gebouw op een nieuwe manier te maken en heel goed uit te voeren. Dus niet met van die armoedige details die je in veel nieuwbouw ziet, maar geraffineerd ontworpen en mooi gemaakt. Dat kan ook met relatief bescheiden budgetten.“

Probleem was alleen dat Frantzen nooit had geleerd een klassieke gevel te ontwerpen: „Een gevel ontwerpen die in een oude straat past, leerde je niet tijdens je opleiding als architect. Daar ging het vooral om het ontwikkelen van conceptueel denkvermogen. Ik moest het ambachtelijk ontwerpen echt zelf leren. In traditionisme ben ik autodidact.“

Daarom begon hij met het analyseren van de gevels van het oude woningblok. „Die heb ik helemaal uitgeplozen“, zegt hij. „De klassieke driedeling van de gevel in plint, middenstuk en bekroning en de ritmiek: welke delen van de gevel iets naar voren springen, hoe de ramen in de gevels zaten, de muurankers, de kleuren – alle compositiemiddelen waarmee het oude gebouw was ontworpen heb ik ge-

analyseerd en vertaald in nu toepasbare principes en technieken.“

Dat bleek een kolossale klus die bijna twee jaar in beslag nam. „We hebben uiteindelijk zesduizend 3D-visualisaties gemaakt voor het ontwerp. De grootste moeilijkheid was de ver-fijning van de ambachtelijke bouw over te brengen in de prefab betonelementen waarmee het gebouw gerealiseerd moest worden om de bouwtijd te verkorten. Bij prefab betonelementen met baksteenstrips erop verraden de brede naden tussen de elementen meestal meteen dat het 'nep' metselwerk is. Om de elementen te kunnen vervoeren en te hijsen zijn ze ook grof van afmetingen, terwijl het karakteristieke 19de-eeuwse metselwerk juist heel slank is uitgevoerd. In samenwerking met de prefabfabriek is het gelukt superslanke ele-

menten te maken met goed verstopte naden.“

Nachtmerries van een klassiek gebouw: Ik ben toch geen retroarchitect?

Tijdens het ontwerp en de bouw van De Keyzer kreeg Frantzen bewondering voor de premodernistische manier van ontwerpen. „Vroeger keek ik nauwelijks met een professionele interesse naar oude gebouwen“, zegt hij. „Maar ik ben erachter gekomen dat de traditionele ontwerpmiddelen heel verrijfd zijn. Je kunt er heel goed een groot gebouw klein mee maken en een aangename straatgevel maken.“ Toch betekent dit niet dat Frantzen nu een neotraditionalist is geworden. „Een contextuele benadering, zoals ik het noem, paste in het geval van De Keyzer. Maar iedere plek vraagt om een eigen benadering.“